

انیس‌الدوله و تحریم تنباکو

نیلوفر کسری

در یکی از سفرهای ناصرالدین شاه به روستای امامه از قرای لواسان او با دختری دهقان‌زاده آشنا برخورد کرد که اسمش فاطمه بود. وی با وجود صغر سن به سوالات شاه جوابهای مناسب داد. هوش و درایت دختر مورد توجه ناصرالدین شاه قرار گرفت و او را با خود به حرمسرا برد و به سوگلی محبوبش جیران سپرد. طی سالیان بعد پس از مرگ جیران، کلیه اموال او به فاطمه داده شد و در سفر سلطانیه (1276ق) به عقد پادشاه درآمد. هوش و درایت این تازه وارد قدرت و نفوذش را در حرمخانه سلطنتی افزایش داد و طینت پاکش او را به کسب لقب انیس‌الدوله رهنمون ساخت. بنابه گفته اعتمادالسلطنه یکی از مورخان آن عصر وی زنی پاکدل بود و در مواقع ضروری غضب شاه را فرو می‌نشانید و همواره از بیچارگان حمایت می‌کرد و خود را دور از مردم نمی‌دانست. در هر حال مورد توجه و علاقه شاه واقع شد و سوگلی مخصوصش گشت. به طوری که انیس‌الدوله زن حرمسرای شاهي بود که مفتخر به دریافت نشان حمایل آفتاب¹ گشت. این نشان در فرنگ به ملکه‌ها اعطا می‌گشت و چون او جشن تولد مفصلی برای شاه ترتیب داده بود که خارج از حد تصور بود، شاه این نشان را به او بخشید. از آن به بعد اداره امور حرفخانه شاهي و برقراری حفظ و تعادل زنان اندرونی و اداره آنان برعهده انیس‌الدوله قرار گرفت. علاوه بر این، مسئولیت پذیرایی از کلیه میهمانان خارجی زن در کلیه مراسم جزو وظایف انیس‌الدوله قرار گرفت. او حتی در پاره‌ای از مسائل مملکتی مورد مشورت شاه قرار می‌گرفت و عرایض مردم را به عرض شاه می‌رسانید و وساطت آنان را می‌نمود.²

انیس‌الدوله در اعیاد و میهمانیها در حالیکه نیمتاج بر سر و عرق در نشانها و جواهراتی بود که شاهان کشورهای خارجی برایش فرستاده بودند از زنان اعیان و اشراف و شاهزادگان پذیرایی می‌نمود.³

اما همین زن قدرتمند هنگامی که مردم ایران در برابر امتیاز رژی مخالفت کرده و علما تنباکو را تحریم نمودند در مبارزه مردمی علیه سیستم استبدادی شرکت کرد و با وجود دستورات اکید شاه با ایمان کامل به مخالفت با امتیاز تنباکو پرداخت. در آن زمان زنان به پیروی از علما در صف اول مبارزات قرار گرفته بودند و با روبنده‌های سفید، پیچه و چادر در جلوی صف تظاهرکنندگان قرار داشتند. آنان با علی و یا حسین گویان به بستن دکاکین تنباکو فروشی می‌پرداختند و کلیه آلات و ادوات آن را نابود می‌ساختند و با صدای بلند می‌گفتند: ای شاه باجی، شاه باجی سبیلو، ای لا مذهب ما تو را نمی‌خواهیم، ای خدا می‌خواهند دین ما را ببرند، علمای ما را بیرون کنند و عقده‌مان را فرنگیان ببندند، اموات ما را فرنگیان دفن کنند و بر جنازه ما فرنگیان نماز بخوانند.⁴ شدت این تظاهرات به حدی بود که در بسیاری از شهرها تعدادی از تظاهرکنندگان دستگیر و زندانی شدند. در تهران دستور تیراندازی صادر شد و عده‌ای کشته و جمعی مجروح بر جای ماند.

به دنبال این جریان‌ها مبارزه منفی شروع شد و مردم با وجود تعلق خاطری که به مصرف توتون و تنباکو داشتند مغازه‌های خود را بستند و تمامی غلیان‌ها را برچیدند و نه تنها در شهر بلکه در اندرون شاهي نیز هیچ کس لب به دخانیات نمی‌زد. تمام قهوه‌خانه‌ها و ادارات دولتی استعمال توتون و تنباکو را کنار نهادند.

در حرمخانه سلطنتی نیز انیس‌الدوله سوگلی و ملکه قدرتمند حرمسرای شهی غلیانها را جمع کرد. هنگامی که شاه مطلع شد و علت آن را پرسید، انیس‌الدوله گفت: به دلیل آنکه حرام شده آن را جمع کردیم. شاه متغیر شد و گفت چه کسی حرام کرد؟. انیس‌الدوله گفت: همان کسی که ما را بر تو حلال کرده است! شاه متغیر شده و چیزی نگفت و برگشت و به فاصله چند روز امتیاز رژی را ملغی نمود. بدین ترتیب انیس‌الدوله ملکه و سوگلی ناصرالدین شاه با وجود فرار گرفتن در محیط بسته حرمسرا از همراهی و همکاری با مردم خودداری نمود و به ایفای نقش مهمی در پیروزی نهضت تنباکو پرداخت.

1. اعتمادالسلطنه. روزنامه خاطرات. ص 115، 596، 377-376.
2. ابوالقاسم تفضلی. انیس‌الدوله و روستای امامه. ص 103-104.
3. دوستعلی معیرالممالک. یادداشت‌هایی از زندگانی ناصرالدین شاه. ص 105.
4. ابراهیم تیموری. اولین مقاومت منفی در ایران. ص 102-104

http://www.iichs.org/index.asp?id=29&doc_cat=1

[Return to Main Page](#)

History Site of Mirhadī hoseini

Teacher Training University

Tehran -IRAN